

De Bijbel kent heel wat verhalen over conflict en strijd. Het begint al meteen met de kinderen van de eerste mens, Kaïn en Abel, en dat verhaal eindigt in regelrechte moord. Jaloezie is het motief: Kaïn is jaloers op zijn broer, omdat God wel naar diens offer kijkt, maar niet naar dat van Kaïn. Het is het begin van een hele reeks soortgelijke conflicten, die meestal draaien om de liefde van de vader: Izaäk en Ismael, Jacob en Esau, Jozef en zijn broers, tot in de evangelieverhalen, in de gelijkenis van de verloren zoon. Soms gaat het ook om de liefde van de echtgenoot, zoals bij de zussen Lea en Rachel. Gelukkig eindigen niet al die conflicten in moord en doodslag; er zijn ook nogal wat verhalen met een afloop van toenadering en verzoening. Dat is een mooi begrippenpaar. In een interview naar aanleiding van de nieuwe vertaling van de Tora vertelde Alex van Heusden dat Huub Oosterhuis verzoening als het centrale thema van het lastig te vertalen boek Leviticus zag, en dat hij ervan weerhouden moest worden dat woord steeds te gebruiken als het om een 'offergave van toenadering' ging. Toenadering is als term voorzichtiger, terughoudender; toenadering is alleen maar het begin van verzoening.

Het deed me denken aan een interview in een boekenprogramma met Safae El Khannoussi. Een Nederlandse schrijfster die momenteel furore maakt met haar debuutroman *Oroppa*. Daarin speelt de onderdrukking onder de Marokkaanse koning Hassan II een grote rol, de manier waarop critici van zijn regime vervolgd werden, opgesloten en gemarteld. Voor de meeste westerlingen een alweer lang vergeten stukje wereldgeschiedenis, hoezeer de ooggetuigen en slachtoffers ook onder ons leven. Gevraagd naar de doorwerking daarvan en of er vergeving en verzoening mogelijk is (voor wie het niet scherp heeft: Hassan werd in 1999 opgevolgd door zijn zoon Mohammed VI, die een milder en liberaler regime voert), antwoordde de schrijfster: 'Ik spreek liever van herstel; vergeving en verzoening zijn veel te groot.'

Al lijkt het misschien alleen de buitenkant, niet de innerlijke houding, en al lijkt de term misschien een nogal zakelijk transactie, herstel is al iets heel groots. Ook dat uiterlijke herstel zal moeten beginnen met iets van innerlijke toenadering. In het verhaal dat we zojuist hoorden lijkt het om alle drie tegelijk te gaan – toenadering, herstel, verzoening.

Verzoening is bepaald geen overbodige luxe in de verhouding tussen Jakob en Esau, al helemaal niet als je weet dat Jakob als de stamvader van het volk Israël gepresenteerd wordt en Esau als stamvader van ervvijand Edom. Twee mensen, twee volken, een geschiedenis van voortdurende strijd. Nog voor hun geboorte gaf Jakob, de jongste, al blijk van een houding van competitie en concurrentie. Bij de geboorte had hij Esau's hiel vast, alsof hij die de eerste positie niet gunde. Later verleide hij Esau tot het verkopen, het verkwanselen van het eerstgeboorterecht door hem linzensoep aan te bieden toen Esau moe en hongerig thuiskwam van het jagen ("*Laat mij schrokken van dat rode daar, dat rode!*"). En vervolgens bedriegt hij zijn oude, blinde vader Izaäk door zich voor te doen als de harige Esau; hij doet dat door geitenvel over zijn handen te binden en Esau's kleren aan te trekken, zodat geur en gevoel de persoonsverwisseling aannemelijk maken. Zo geeft Izaäk Jakob de zegen die voor de eerstgeborene bestemd is. Esau is ontzet als hij daarvan hoort en smeekt: "Zegen mij, vader, ook mij." Maar er schiet niets anders voor hem over dan een voorspelling dat hij de knecht van zijn broer zal zijn en Esau breekt uit in bitter huilen. Verdriet dat onttaardt in regelrechte moordzucht. Jakob voelt zich – waarschijnlijk terecht – zo bedreigd dat hij wegvlucht naar de geboortestreek van zijn moeder, ver weg, en daar zijn vrouwen Lea en Rachel vindt en er in dienst van zijn schoonvader Laban een grote kudde verwerft. Het verblijf daar hangt van conflicten en bedrog aan elkaar (bedrog waar hij nu zelf het slachtoffer van is) en hij heeft zich er nooit thuis gevoeld. Hij heeft er als vreemdeling verbleven, zoals hij zelf zegt (Gen 32: 4). Een geladen formulering. In de cultuur waarin het verhaal ontstaan is zullen de mensen vast niet welwillender tegenover migranten geweest zijn dan tegenwoordig.

Na twintig jaar wil hij terugkeren, maar hij is nog steeds doodsbenuwd voor wat zijn broer Esau hem zal willen aandoen. Hij probeert hem gunstig te stemmen door een enorme gift van geiten, schapen, kamelen, koeien en ezels vooruit te sturen. Daar refereert Esau aan als hij, in het gelezen stuk, zegt: “Wat wou je met heel dat leger dat ik ontmoette?” Maar aan de echte ontmoeting tussen Esau en Jakob zelf, is iets voorafgegaan: als Jakob al zijn bezit, al zijn vrouwen en kinderen het grensriviertje de Jabbok heeft laten oversteken (hoor het klankspel van Jakob en Jabbok!) en alleen achterblijft, raakt hij in gevecht met “een man”, zoals die ander in de tekst in al zijn vaagheid wordt aangeduid. Geen van tweeën behaalt de overwinning, maar de ander ontwricht Jakobs heup en Jakob dwingt hem op zijn beurt een zegen af. Wie is die ander? Esau, menselijkerwijs in het verhaal het meest voor de hand liggend? Of Jakob zelf – wie kent niet de ervaring in gevecht te zijn met jezelf? Is het een bode van God, zoals de latere traditie wil? Het verhaal vermeldt het niet, maar Jakob ontwaart God zelf in die ander: “Jakob riep de naam van die plaats: Peniël – Aangezicht van God want ik heb God gezien van aangezicht tot aangezicht en mijn leven is gered.” (Gen. 32:31)

Als we het verloop van de ontmoeting van Jakob en Esau nagaan, dan zien we dat Jakob nu voor zijn geschenk uitgaat; hij is degene die de eventuele klappen zal opvangen. Vóór het gevecht aan de Jabbok liet hij het geschenk vooruitgaan met bodes die moesten zeggen “Uw knecht Jakob komt achter ons aan”. Maar het gevecht betekende een loutering en hij gaat nu moedig voorop, kome wat komt. Vervolgens gaat hij eerst diep door de knieën gaat voor Esau en noemt hem ‘mijn heer’. Precies het omgekeerde van de schrale zegen die Izaäk aan Esau gaf: niet Esau de knecht van Jakob, maar Jakob als een knecht zo eerbiedig tegenover Esau. En, totaal onverwacht, wil Esau niet eerst zijn gram halen om het hem aangedane onrecht, maar rent hem tegemoet en omhelst hem. Het is net zo onverwacht als in de parabel de reactie van de vader als de verloren zoon terugkeert. Het lijkt me goed mogelijk dat Lukas impliciet dit verhaal citeert: “Hij snelde hem (zijn zoon) tegemoet, viel hem om de hals en kuste hem.” (Lucas 15: 20) Hier, in het Genesis-verhaal is het de tweede keer dat er tranen vloeien: na de gestolen zegen huilde Esau, nu huilen zij beide. Het is alsof zij zonder woorden, maar onder tranen zichzelf overwinnen en zo hun conflict kunnen bijleggen. Esau slaat het enorme geschenk dat Jakob hem aanbiedt, al die schapen, koeien en kamelen, eerst af. Hij heeft al zoveel; wat van Jakob is, heeft hij niet nodig. Met andere woorden: ook Esau is het voor de wind gegaan, hij is gezegend, al is het niet de zegen van vader Izaäk. Jakob dringt aan, alsof hij beseft dat wat hij dankzij de zegen, de genade van God verworven heeft, eigenlijk aan Esau als eerstgeborene toebehoort. Daar spreekt hij de woorden uit die het verband met de voorafgaande gebeurtenis aan de Jabbok in het volle licht stellen: “omdat ik jouw aangezicht zie zoals men ziet het aangezicht van God en jij mij goed gezind was.” Esau toont een voor Jakob totaal onverwachte hartelijkheid, welwillendheid, vergevingsgezindheid – als termen schieten ze nog tekort om de grootsheid van Esau’s gebaar aan te duiden. En Jakob herkent, of erkent, in hem het aangezicht van God. Hoewel Jakob zijn eerdere achterbaksheid, zijn wandaad tegen Esau, heel royaal wil goedmaken, is het hier toch Esau die zich zo opstelt dat Jakob – en wij – er de overvloedige genade van God zelf in zien. Bij de Jabbok had hij Gods aangezicht gezien en ervaren dat zijn leven gered is. Nu ziet hij Esau’s gezicht als dat van God en ervaart dat deze hem goed gezind is. Zo is het of God en Esau samenvallen.

Ze steggelen even over het al dan niet aannemen van het geschenk, wat Esau uiteindelijk doet. Door het aannemen erkent, bevestigt hij als het ware de toenadering die Jakob zoekt. Dat maakt hij concreet door verder samen te willen optrekken, maar met een smoesje houdt Jakob de boot af: zijn kinderen en de jonkies in de kuddes zouden de reis maar ophouden, dus beter van niet. Hij zal zich bij Esau voegen in Seir, diens thuisbasis, het ligt een heel stuk verder: ten zuiden van de Dode Zee. Maar dat doet Jakob niet, hij gaat niet verder dan Soekkot, vlakbij de Jabbok. Meende hij het toch niet zo serieus met de verzoening? Of zag hij onder ogen dat de verhouding met zijn broer beter zou blijven als er wat afstand tussen hen zat, als ze elkaar de ruimte gaven, in hun beider belang? Ook dat is voor ons misschien een herkenbare ervaring.

Het valt op dat in het hele gesprek nergens uitgesproken wordt wát precies de bron is van hun conflict, waar het misgegaan is, wat de een de ander te verwijten heeft. Er wordt misschien op

gezinspeeld door het benoemen van de zegen, of liever de rijkdom als resultaat van de zegen, maar uitgesproken wordt het niet. Jakob verontschuldigt zich alleen in zijn daden en omgekeerd maakt Esau hem geen enkel verwijt, terwijl hij daar toch waarlijk wel reden toe had. De blinde muur waarop Jakob vreesde te stuiten, geeft onverwachts mee, is zacht en licht. Waar komt Esau's spontane welwillendheid vandaan? Een diep besef van verbondenheid als broers die maakt dat hij over het verleden heen kan stappen? Hoe dan ook, zijn houding is groots.

En dat is pikant, want Esau krijgt in de verdere geschiedenis van Israël nou niet zo'n positieve rol toebedeeld. Genesis noemt hem (ik zei het al) de stamvader van Edom, die later als aartsvijand van Israël gezien wordt. Het is Edom die het volk Israël de doorgang weigert als het na de woestijntocht het beloofde land wil binnengaan. De profeet Ezechiël stelt dat Edom heeft meegeholpen toen Babylon het land in bezit nam en Jeruzalem verwoestte (Ez. 36: 5, ook 3 Ezra 4: 45). Het hele bijbelboekje van Obadja is gewijd aan oordeels- en onheilsprofetieën over Edom. Om die eeuwenlange vijandschap te rechtvaardigen stapelt de rabbijnse traditie de ene ondeugd na de andere op Esau's hoofd: afgodendienst, bedrog, wellust, schijnheiligheid, diefstal moord... En dan is het uitgerekend deze schurk, deze verpersoonlijking van alles wat kwaad is, die zich zo grootmoedig opstelt, zonder een spoor van wrok. En dat in het boek waarin het volk Israël zijn eigen wordingsgeschiedenis presenteert.

Het is verleidelijk om een parallel te zien, of te hopen, met de actualiteit in Israël/Palestina, of wat voor conflict in onze wereld ook. Broedervolken die in vrede naast elkaar kunnen leven. Maar al zouden wij het die kant op willen sturen, onze invloed op het wereldgebeuren is doorgaans maar miniem, het is ook wel erg gemakkelijk om van iemand (een volk of een individu) te vragen dat hij vergeving schenkt aan een ander voor wat hem/haar door die ander is aangedaan. Laten we het maar dicht bij onszelf houden, dat is al moeilijk genoeg.

Onder ogen zien wat je eigen aandeel is in een conflict, de eerste stap durven zetten – hoeveel moed is daar niet voor nodig. Toenadering zoeken, niet met vrijblijvende excuses, maar misschien juist zonder woorden, omdat je daden al voor zich spreken. Niet je wrok koesteren, hoe terecht die wrok ook mag zijn, maar het verleden achter je kunnen laten. Het aangezicht van de ander kunnen zien als het aangezicht van God, in al zijn dubbelzinnigheid: in het gezicht van de ander genade zoeken en vinden én zien hoe de ander in jou genade zoekt en hem/haar genade bewijzen. Het zou zijn als een nieuwe geboorte, als het oversteken van de Jabbok, en aan de overzijde ...

In ons eigen leven en wie weet ook in de wereld om ons heen – moge ons dat gegeven zijn, soms, even.